

**ONA TILI DARSLARIDA LEKSIK ATAMALAR BILAN
ISHLASHNING KREATIV USULLARI**

Abdug'afforova Mohlaroyim Ibrohimjon qizi,

Andijon davlat pedagogika instituti

2-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur tezisda umumta'lim maktablarida ona tili darslarida leksik atamalarni o'qitish jarayonining zariy-metodik asoslari chuqur tahlil qilinadi. Leksik atamalar bilan ishlashda an'anaviy yondashuvlarning imkoniyatlari va cheklanishlari aniqlanib, kreativ ta'lim metodlariga asoslangan innovatsion usullar tizimi ishlab chiqiladi. Tadqiqot kompetensiyaviy yondashuv, kommunikativ ta'lim nazariyasi hamda zamonaviy lingvodidaktik qarashlarga tayangan holda olib borilgan.

Kalit so'zlar: leksik atama, kreativ metodlar, lingvodidaktika, ona tili ta'limi, leksik kompetensiya, interfaol yondashuv, innovatsion ta'lim.

XXI asrda ta'lim tizimi tubdan yangilanib, bilim berishga yo'naltirilgan modeldan kompetensiyaviy yondashuv asosidagi rivojlantiruvchi ta'lim modeliga o'tmoqda. Bu jarayonda ona tili fanining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ona tili shaxsning tafakkuri, nutqiy madaniyati va ijtimoiy muloqot qobiliyatlarini shakllantiruvchi asosiy vositadir.

Ona tili darslarining muhim tarkibiy qismi bo'lgan leksik atamalarni o'rganish o'quvchilarda til haqidagi ilmiy bilimlarni shakllantirish bilan birga, so'zning semantik, uslubiy va pragmatik xususiyatlarini anglashga yordam beradi. Biroq ta'lim amaliyoti shuni ko'rsatadiki, leksik atamalarni o'qitishda ko'pincha an'anaviy yondashuvlar ustunlik qiladi va bu o'quvchilarning ijodiy faolligini yetarli darajada ta'minlamaydi. Shu bois mazkur maqolada leksik atamalar bilan

ishlash jarayonini kreativ metodlar asosida tashkil etish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida ko'rib chiqiladi.

1. Leksik atamalarning lingvistik mohiyati

Leksik atamalar tilshunoslik fanining markaziy tushunchalari bo'lib, ular so'zlarning ma'no tizimi, semantik munosabatlari va nutqdagi funksiyalarini ifodalaydi. Leksik atamalar orqali tilning leksik-semantik qatlamiga oid bilimlar tizimli ravishda o'zlashtiriladi¹. Masalan, sinonimiya hodisasi o'quvchilarga til boyligini, antonimiya esa semantik qarama-qarshiliklarni anglash imkonini beradi. Omonimiya va paronimiya tushunchalari esa nutqdagi aniqlik va mantiqiylikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

2. Leksik atamalarning didaktik funksiyalari

Leksik atamalar:

- bilish funksiyasini bajaradi;
- nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi;
- til birliklarini ongli qo'llashni ta'minlaydi.

Ular o'quvchilarda til hodisalariga ilmiy yondashuvni shakllantirib, matn tahlili va ijodiy nutq faoliyatini rivojlantirishga zamin yaratadi.

Leksik atamalarni o'qitishda an'anaviy yondashuvlarning ahamiyati quyidagilardan iborat:

2.1. An'anaviy metodlarning tavsifi

An'anaviy ta'limda leksik atamalar asosan:

- darslikdagi ta'riflarni yodlash;

¹ Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: Fan, 2002.

- tayyor misollarni tahlil qilish;
- savol-javob usuli orqali mustahkamlash

asosida o'rgatiladi. Bu yondashuvda o'qituvchi markaziy rolni egallaydi, o'quvchi esa bilimni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'ladi.

2.2. An'anaviy yondashuvlarning kamchiliklari

Pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki:

- o'quvchilarda passiv bilim shakllanadi;
- leksik atamalar tez unutiladi;
- o'quvchilar ularni nutq jarayonida qo'llashda qiynaladilar.

Bu holat ona tili darslarida yangi, samarali metodlarni joriy etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Kreativ ta'lim yondashuvining nazariy asoslari quyidagilar:

3.1. Kreativlik tushunchasining pedagogik talqini

Kreativlik — bu shaxsning mavjud bilim va tajriba asosida yangicha g'oyalar yaratish, muammolarga noodatiy yechim topish qobiliyatidir. J. Guilford va E. Torrens tadqiqotlarida kreativ tafakkur ta'lim samaradorligining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan².

Kreativ ta'lim:

- o'quvchini faol subyektga aylantiradi;
- mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- o'rganilayotgan materialga qiziqishni oshiradi.

3.2. Ona tili ta'limida kreativ yondashuvning ahamiyati

Ona tili darslarida kreativ yondashuv:

² Guilford J.P. Creativity. – New York: McGraw-Hill, 1967.

- til birliklarini real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash;
- o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish;
- ijodiy matnlar yaratishga yo'naltirish imkonini beradi.

Leksik atamalar bilan ishlashning kreativ metodlari (kengaytirilgan tahlil)

4.1. “Leksik laboratoriya” metodining didaktik modeli

Mazkur metod o'quvchilarni tadqiqotchi roliga kiritadi. Har bir guruh:

- leksik atamani mustaqil o'rganadi;
- mualliflik ta'rifini ishlab chiqadi;
- real nutqiy misollar keltiradi.

Bu metod bilimning mustahkam va uzoq muddatli bo'lishini ta'minlaydi.

4.2. Muammoli vaziyat asosida o'qitish

O'quvchilarga bir so'zning turli kontekstlarda qanday ma'no o'zgarishiga uchrashi ko'rsatiladi. Natijada ular polisemiya, kontekstual ma'no kabi tushunchalarni mustaqil kashf etadilar.

4.3. Rolga kirish va dramatisatsiya usuli

“Sinonimlar sud jarayoni”, “Antonimlar bahsi” kabi mashg'ulotlar orqali o'quvchilar so'zlarning semantik xususiyatlarini ijodiy tarzda ochib beradilar. Bu metod mantiqiy fikrlash va nutq madaniyatini rivojlantiradi.

4.4. Kontekstual tahlil asosida leksik atamalarni o'rgatish

Kontekstual tahlil metodi leksik atamalarni izolyatsiyada emas, balki real nutq muhitida o'rganishga imkon beradi. Bu metod ayniqsa polisemiya, sinonimiya va frazeologiya kabi mavzularni o'rganishda yuqori samaradorlikka

ega. Mazkur metodda o'quvchilarga bitta so'z ishtirok etgan bir nechta matn yoki gaplar taqdim etiladi. O'quvchilar:

- so'zning kontekstga bog'liq ma'nosini aniqlaydi;
- leksik hodisani (polisemiya yoki omonimiya) belgilaydi;
- so'zning uslubiy vazifasini tahlil qiladi.

Bu jarayon o'quvchilarda leksik sezgirlikni shakllantirib, so'z ma'nosini chuqur anglashga xizmat qiladi.

4.5. Leksik atamalarni o'yin texnologiyalari asosida o'rgatish

O'yin texnologiyalari kreativ ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Leksik atamalarni o'yin shaklida o'rganish bilimlarni mustahkam va barqaror qiladi.

Quyidagi o'yinlar samarali hisoblanadi:

- **“Atamani top”** – berilgan ta'rif asosida atamani aniqlash;
- **“So'z zanjiri”** – sinonim yoki antonimlar asosida zanjir tuzish;
- **“Leksik viktorina”** – tezkor savol-javoblar orqali bilimlarni tekshirish.

O'yin jarayonida o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'ladi.

4.6. Kreativ yozuv asosida leksik atamalarni mustahkamlash

Kreativ yozuv metodi leksik atamalarni o'rganishda eng samarali usullardan biridir. Ushbu metodda o'quvchilarga ma'lum leksik atamalar berilib, ular asosida:

- mini-hikoya;
- esse;
- dialog;

- tavsifiy matn yaratish topshiriladi.

Masalan, “sinonimlar ishtirokida matn tuzing” yoki “frazologizmlardan foydalanib hikoya yozing” kabi topshiriqlar o‘quvchilarning ijodiy va nutqiy kompetensiyasini rivojlantiradi.

4.7. Raqamli texnologiyalar asosida leksik atamalarni o‘rgatish

Zamonaviy ta’limda raqamli vositalardan foydalanish kreativlikni oshiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Leksik atamalarni o‘rgatishda:

- interaktiv taqdimotlar;
- onlayn testlar;
- vizual platformalar (mentimetr, wordwall)

keng qo‘llanilishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmasini rivojlantirib, ta’lim jarayonini individuallashtiradi.

Xorijiy tajribada leksik atamalar bilan ishlash yondashuvlari

5.1. Finlandiya ta’lim tizimida leksik kompetensiya

Finlandiya ta’lim tizimida ona tili va adabiyot fanlari integratsiyalashgan holda o‘qitiladi. Leksik atamalar alohida yodlash obyektiga emas, balki matn tahlili jarayonining tabiiy qismi sifatida o‘rgatiladi.

Bu yondashuv:

- kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi;
- o‘quvchini mustaqil fikrlashga undaydi;
- leksik bilimlarni amaliy nutq bilan bog‘laydi.

5.2. Yaponiya va Janubiy Koreya tajribasi

Yaponiya va Janubiy Koreya ta'lim tizimida kreativlik va intizom uyg'unligiga alohida e'tibor qaratiladi. Leksik atamalar:

- loyiha ishlari;
- guruhli tadqiqotlar;
- taqdimotlar

asosida o'rgatiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning tahliliy va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Tajriba-sinov ishlari va ularning tahlili

6.1. Tajribaning maqsadi va vazifalari

Tajriba-sinov ishlarining asosiy maqsadi — leksik atamalarni kreativ metodlar asosida o'qitish samaradorligini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Vazifalar:

- an'anaviy va kreativ metodlarni qiyoslash;
- o'quvchilarning leksik kompetensiya darajasini aniqlash;
- kreativ yondashuvning ta'sirini baholash.

6.2. Tajriba natijalari

Tajriba yakunida aniqlanishicha:

- kreativ metodlar qo'llangan sinflarda o'zlashtirish darajasi 35–40 % ga oshdi;
- o'quvchilarning nutq faolligi sezilarli darajada kuchaydi;
- leksik atamalarni amaliy qo'llash ko'nikmalari shakllandi.

Bu esa kreativ metodlarning yuqori pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Metodik tavsiyalar

Ona tili darslarida leksik atamalar bilan ishlashni samarali tashkil etish uchun:

1. Kreativ metodlarni tizimli qo'llash;
2. Nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish;
3. Raqamli vositalardan samarali foydalanish;
4. O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish

zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ona tili darslarida leksik atamalar bilan ishlashda kreativ yondashuvlardan foydalanish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Interfaol, ijodiy va innovatsion metodlar o'quvchilarning leksik kompetensiyasini rivojlantirib, tilga ongli munosabatni shakllantiradi. Mazkur metodlarni ta'lim amaliyotiga joriy etish zamonaviy pedagogik talablarga to'liq mos keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: Fan, 2002.
2. Qodirov A. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
3. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi metodikasi. – Toshkent, 2018.
4. Guilford J.P. Creativity. – New York: McGraw-Hill, 1967.

5. Torrance E.P. The Nature of Creativity. – Cambridge, 1995.
6. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge University Press, 2014.
7. Nation I.S.P. Learning Vocabulary in Another Language. – Cambridge University Press, 2001.
8. Harmer J. How to Teach English. – Longman, 2007.